

ЗМІНИ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ ЛЬВІВЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

В сучасну епоху, для котрої характерні процеси міжетнічної та етнокультурної взаємодії, колориту та неповторності окремих націй, коли є актуальними питання інтеграції й консолідації населення України, глибшого поняття і розуміння набуває проблема етнічності. Етнічний склад України, а особливо Львівщини, під дією внутрішніх і зовнішніх процесів, які відбувалися в історії українського етносу, зазнав у другій половині ХХ ст. суттєвих змін.

Львівщина розташована на території Західного або Південно-західного етнографічного регіону, який з точки зору етнографії є найбільш складним і різноманітним. Причиною цього є історичні умови його існування. В Західному регіоні виділяють кілька історико-етнографічних районів: Волинь, Поділля, Прикарпаття, Гуцульщину, Бойківщину, Лемківщину, Закарпаття. Львівщина ж охоплює на півночі частину етнографічної Волині, на заході – Поділля, північному заході – Опілля, Прикарпаття; Сколівський, Турківський, південь Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і більша частина Старосамбірського входять до Бойківщини. Визначальний вплив на формування етнічного складу Львівщини другої половини ХХ ст. справили чинники повоєнної доби – демографічні, політичні, територіальні, економічні, соціальні, культурні, міграційні та ін.

Цілісне дослідження даної проблеми в наявній історико-етнографічній літературі відсутнє. Частково вона висвітлена в працях В.Боечка, Ф.Заставного, В.Наулка, Ю.Сливки, З.Служинської, Т.Чупринки та ін.

Згідно пакту Рібентроппа-Молотова від 23 серпня 1939 року Львівщина разом з іншими територіями Західної України і Західної Білорусії ввійшла до складу СРСР і це певною мірою визначило і подальший етнічний склад цих земель. Згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР від 4.12.1939 була утворена Львівська область, окремо від неї існувала ще й Дрогобицька. Остання в 1959 році Указом Президії Верховної Ради УРСР від 21 травня 1959 року увійшла в склад Львівської.

Причинами змін в кількісному та етнічному складі населення другої половини ХХ ст. стали:

– післявоєнна міграція партійних та господарських керівників, спеціалістів різних рангів, вчителів, введення великої кількості військ НКВС та прикордонників в Західну Україну.

Наприклад, в 1944 році для боротьби з УПА і з метою зміцнення радянської влади на території Львівщини було надіслано підрозділи НКВС в кількості 6525 осіб¹, крім того багато партійних і державних російськомовних працівників, які в результаті осіли тут на постійне проживання і запозичили чимало побутових елементів від місцевого населення.

На 1946 рік лише у Львові їх налічувалося 5 тис., в 1950 р. – 16 тис., а в 1960р. – 25 тис.²

Однією з причин міграції населення східних областей України на Львівщину був голод 1947 р. В пошуках засобів до існування східняки цілими сім'ями покидали колгоспи, рідні місця і мандрували в Західну Україну. Частина з них осіла на Львівщині.

– післявоєнна численна депортація населення західних областей України на Сибір, репресії, заслання в табори.

Причинами даного процесу були і участь місцевого населення у визвольних діях УПА і опір колективізації та іншим формам радянзації, або найменші вияви національної свідомості.

Духовним оборонцем нації, особливо на Львівщині, була греко-католицька церква. Недаремно, одним із перших заходів радянської влади на Західній Україні стала боротьба партійного керівництва за ліквідацію УГКЦ. Березневий Львівський псевдособор 1946р. прийняв рішення про її заборону.

Це супроводжувалося арештами священників та інших духовних осіб. Понад 2000 монахів та монахинь було арештовано та виселено в табори³, сотні священників фізично знищено.

Велику небезпеку для радянської влади становила УПА. З метою її знищення урядом проводилися широкі заходи. А за найменший контакт з УПА населення піддавалося репресіям. З 1946 р. по 1949 р. близько 500 тис. західних українців було депортовано в Сибір⁴.

В.Гордієнко (1994 р.) повідомляє, що у відомості тюремного управління НКВС СРСР про евакуацію в'язнів знайдено запис про те, що зі Львова відправлено в Саратов 1000 осіб, в Іваново – 1000, в Молотов (Перм) – 591. Мало того, евакуйовані українці по дорозі “пропали”, тобто до кінцевої станції не прибули⁵.

Ще один факт, який свідчить про післявоєнну етнічну чистку українців Львівщини: з 22 липня 1944 року по 20 липня 1947 року в 14 районах Львівщини арештовано 5323 особи, ліквідовано 2200 осіб, вивезено і Сибір і Донбас – 2948 осіб⁶.

– “добровільна” репатріація автохтонного українського населення з етнічних українських земель

Холмщини, Підляшшя, Лемківщини, Надсяння, яке осідало частково і на Львівщині.

Зараз в нікого немає уже сумніву щодо приналежності Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини до українських етнічних територій. Та в результаті різних історичних перипетій вони залишилися поза нашим державним кордоном. В 1944 р. у зв'язку з переходом радянською армією державного кордону, з'явилася нагода приєднання цього західноукраїнського регіону до України. Однак, замість цього між урядами УРСР і Польщі було підписано угоду про взаємне переселення українців з Польщі до Радянської України, а поляків і євреїв – із Західної України до Польщі. Згідно цього радянсько-польського документу від 9 вересня 1944 р., до 1 вересня 1946 р. з 305226 родин або 873478 осіб було переселено 272544 родини або 789982 особи⁷.

Українців Закерзоння, переважну більшість, переселяли в Східну і Південну Україну, в зовсім інші ландшафтні умови, степову зону, у специфічний зросійщений регіон, де їх називали поляками. В Дрогобицьку область переселили 6278 мешканців Надсяння, Холмщини, Лемківщини. В Львівську область – 7155 осіб⁸. Під впливом різного роду факторів, порушення компактності в розселенні, вони частково втрачали свою етнічно-господарську самотність і локальну специфіку.

Значної шкоди етнічній структурі спричинили репресії інтелектуальної еліти в Західній Україні; вербування та переселення родин за межі України для піднесення цінних земель, будівництва БАМу та ін.

Не могли не позначитись на етносоціальному і віковому складі населення і міграції українського населення за межі області та України в пошуках кращого життя 80 – 90-х років. Особливо спостерігається високий відсоток міграції найбільш працездатної частини населення.

Виходячи з даних причин, можна порівняти етнічний склад населення Львівщини згідно Всесоюзних переписів населення 1959 та 1970 років.

За Всесоюзним переписом 1959 р. етнічний склад населення Львівщини уявляв собою наступну картину:

Всього населення – 2107858 чол.
українців – 1818317 чол.
росіян – 181089 чол.
поляків – 59139 чол.
євреїв – 30030 чол.
білорусів – 8968 чол.⁹

Згідно Всесоюзного перепису населення 1970 р. постала наступна картина:

Всього населення 2428868 чол.
українців – 2134400 чол.
росіян – 199794 чол.
поляків – 41518 чол.
євреїв – 27721 чол.
білорусів – 11522 чол.
інших нац. – 13913 чол.¹⁰

Російське, польське та єврейське населення належить, головною мірою, до міського населення. В частці міського населення Львівщини на 1970 р. етнічні меншини становлять:

Всього міського населення Львівщини – 1148649 чол.
українців – 878998 чол.
росіян – 193042 чол.
поляків – 25351 чол.
євреїв – 27584 чол.
білорусів – 10690 чол.
інших нац. – 12984 чол.¹¹

За результатами Всесоюзного перепису населення 1979 р. етнічний склад населення Львівщини мав такий вигляд: 3 2569392 чол. населення Львівщини, українці становили – 2298628 чол., росіяни – 194295 чол., поляки – 32920 чол.

За останні роки спостерігається ріст власне українського населення. Причинами даного явища є: виникнення держави України, відкриття кордонів, еміграційні процеси серед польського, російського і, значною мірою, єврейського населення. Також відбуваються міжетнічні асиміляційні процеси. Згідно статистичного щорічника за 1991 р., з 14057 тис. сімей – 8460 є суто українськими.

На сучасному етапі на Львівщині найбільш численні меншини росіян та поляків.

Найчисленнішою етнічною групою серед населення Львівщини на сучасному етапі залишається російське населення. Його чисельність збільшилася порівняно з 1979 р. на 0,4%, при рості його у міській місцевості на 0,6%, зменшення в сільській – на 4,9%¹². Росіяни проживають дисперсно на всій території Львівської області, 97% з них – міське населення. Як правило, вони спілкуються своєю мовою, користуються переважно російськомовними засобами масової інформації, навчають своїх дітей переважно в російських школах. Ця етнічна група має найкращі з усіх національностей, котрі проживають на

Львівщині, умови для розвитку і задоволення своїх потреб та інтересів. Понад 33% росіян вважають ці умови ідеальними для розвитку свого етносу, 10% дотримуються протилежної думки. Росіяни слабо інтегрувалися в українську культуру, хоч більшість з них не сприймає її як “чужу”, тою чи іншою мірою володіє українською мовою і навіть користується традиціями українців, співає українських пісень. Лише 1,6% росіян вважає, за даними перепису 1989 р. українську мову своєю рідною і тільки 32,8% вільно володіє нею¹³.

Нова етнополітична ситуація, пов’язана з розпадом Радянського Союзу і проголошенням держави України, змінила статус цієї складової частини населення України. Замість виробленого протягом десятиріч стереотипу державної нації, росіяни змушені були згодитися на роль національної меншини. Більшість їх, в ході опитувань, виявили своє бажання бути громадянами України. Значна ж частина, насамперед військовослужбовці, котрі не виявили бажання служити в українській армії, після проголошення Україною незалежності, повернулися на батьківщину в Росію.

Таким чином, в останні роки частка російського населення в структурі Львівщини розвивається в сторону зменшення чисельності осіб росіян.

Якщо російське населення розселене на всій території Львівщини, то поляки займають більш компактні поселення. Найбільше польських общин, у Мостиському, Самбірському, Старосамбірському районах, де їх частка становить відповідно 7,8%, 2,6%, 1,5% від загальної чисельності населення даних районів. У Львові проживає 10 тис. поляків¹⁴. Згідно перепису 1989р. на території Львівської області проживає 26,9 тис. чол. поляків, які, переважно, є міськими жителями (18 тис. – в містах, 9 тис. – в селах)¹⁵. Серед поляків України відбулися політичні природні процеси української акультурації. За останні роки значно знизилася чисельність польського населення, що в першу чергу пов’язано з міграціями та частково зі зміною етнічної самосвідомості. У період з 1959 р. по 1989 р. зменшилася кількість осіб, що визнає польську мову рідною. Важливими причинами зменшення частки польського населення щодо населення Львівщини є також малий природний приріст і збільшення міграції населення. За останні роки чисельність поляків зменшилася на 6 тис. чол. або на 18,4%¹⁶.

Ренесанс етнічної самосвідомості поляків припадає на кінець 80-х років. В грудні 1988 р. організовано Товариство польської культури Львівщини, відкрито багато польських шкіл. З грудня 1990 р. розпочато видання “Газети львівської”. Двічі на тиждень радіостанцією “Львівська хвиля” транслюються передачі польською мовою. Відновила роботу Львівська католицька Єпархія.

Частка єврейського населення Львівщини значно зменшилась у зв’язку з демократичними процесами, які почалися в СРСР, а потім і в незалежній Україні в кінці 80-х – початку 90-х років. Розпочалася масова еміграція осіб єврейської національності в Ізраїль, США, країни Західної Європи. Таким чином, близько 6 тис. чол. або 28,5% євреїв емігрувало. Дана національна меншина на Львівщині становить, в основному, міське населення (90% (13 тис. чол.) – жителі м.Львова). Лише 60 чол. являються сільськими жителями¹⁷. В даний момент на Львівщині створено належні умови для вияву національної самобутності євреїв (створено Товариство єврейської культури, недільні школи).

Ще однією чисельною національною меншиною Львівської області є білоруси. Їх кількісний склад дорівнює 10,8 тис. чол., з яких 92,4% проживають в містах (6 тис. чол. або 55,2% – жителі міста Львова)¹⁸.

Таким чином, на прикладі соціокультурних умов проживання навіть невеликих національних меншин, можна зробити висновок, що в умовах незалежної Української держави кожна із них отримала належні умови для якнайширшого вияву своєї етнічності.

¹Служинська З. Рід людський в Україні. – Львів, 1995. – С.38.

²Квасниця І.Ю., Глічов І.О., Федик І.І. Історико-природничі нариси з краєзнавства: Львівська область. – Львів, 1994. – С.207.

³Служинська З. Рід людський в Україні. – Львів, 1995. – С.39.

⁴Квасниця І.Ю., Глічов І.О., Федик І.І. Вказ. праця. – С.208.

⁵Служинська З. Вказ. праця. – С.34.

⁶Там само. – С.48.

⁷Там само. – С.51.

⁸Там само.

⁹Итоги Всесоюзной переписи населения 1959. – М., 1961. – Таб.54. – С.176.

¹⁰Итоги Всесоюзной переписи населения 1970, IV гл. – М., 1973. – Таб.8. – С.181.

¹¹Там само. – С.181.

¹²Квасниця І.Ю., Глічов І.О., Федик І.І. Вказ. праця. – С.94.

¹³Етнічний довідник. – К.,1996. – С.103.

¹⁴Квасниця І.Ю., Глічов І.О., Федик І.І. Вказ. праця. – С.95.

¹⁵Етнічний довідник. – К.,1996. – С.97.

¹⁶Квасниця І.Ю., Глічов І.О., Федик І.І. Вказ. праця. – С.94.

¹⁷Там само. – С.95.

¹⁸Там само.